

Jomhuria Test–texts 2

June 8, 2015

رب يسر و ؤ تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اېچډ اټخذ هوژ خطى گلمن شغقضى قژشت

ټخذ ضظغلا قشا قشا گچ پژ گخ تر

ژژ زو وو ژوژ ووژ وژو

گشگ چچ خشخ ثقت ژيو ژتر ين پو پژ کلک

کل کلک

گژپمچژ گژتمخژگوزمچ ميخ هممه ضچظغ

ضخظغ شتگلچ

آپمټقهگشغشظخوضغ

پپپ ثثث چچ شش ضضض ظظظ غغ

فف قق گگ گگ لک مم ؤ ټا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پ پچ پډ پژ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ

پل ڀم پن پو ڀه ڀه ڀه ڀا ڀي ڀي

ٿا ٿٺ ٿڄ ٿڌ ٿڙ ٿش ٿض ٿظ ٿڄ ٿف ٿق ٿڪ ٿگ

ٿل ٿم ٿن ٿو ٿه ٿه ٿه ٿا ٿي ٿي

ڇا ڇپ ڇڄ ڇڏ ڇڙ ڇش ڇض ڇظ ڇڄ ڇف

ڇق ڇڪ ڇگ ڇل ڇم ڇن ڇو ڇه ڇه ڇه ڇه

ڇا ڇي ڇي

شا شٺ شڄ شڏ شڙ شش شض شظ شڄ شف

شق شڪ شگ شل شم شن شو شه شه شه شاد

شي شي

ضا ڙپ ڙڇ ڙڏ ڙڙ ڙش ڙض ڙظ ڙڄ

ڙف ڙڦ ڙڪ ڙگ ڙل ڙم ڙن ڙو ڙهه

ڙه ڙه ڙا ڙي ڙي

ظا ڙپ ڙڇ ڙڏ ڙڙ ڙش ڙض ڙظ ڙڄ

ڙف ڙڦ ڙڪ ڙگ ڙل ڙم ڙن ڙو ڙهه

ظہ ظہ ظلا ظی ظی

غا غپ غچ غذ غژ غش قض قظ قغ غف غق
غك غگ غل غم غن غو غه غه غلا غی
غی

قا قب قج قد قژ قش قض قظ قغ قف قق قك
قك قل قم قن قو قه قه قه قلا قی قی
كا كب كح كذ كژ كش كض كظ كغ كف كق كك
ككك كك كل كم كن كو كه كه كلا کی
کی

ة لب لخ لذ لژ لش لض لظ لغ لف لق لك
لكك لك لل لم لن لو له له لا لی لی
ما مب مچ مذ مژ مش مض مظ مغ مف مق
مك مك مل مم من مو مه مه مه ملا می می
ها هب هچ هذ هژ هش هض هظ هغ

هف هق هك هگ هل هم هن هو هه هه

ہہ ہہہ ہہ ہہا ہہ ہہے

ژ ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و

[illegible]

و و ژ ژ و و و ژ ژ و و و ژ ژ و و و ژ ژ و و و

و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و

تث ثو ژ و ووژ و و ژ و ژ و ژ و ژ و ژ و

[illegible][illegible]

ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ

تو ت ت ت و و ز ز و و ز ز و و ز ز و و

[illegible]

ٲٲو ٲ و ٲٲٲ ٲ وووٲ ٲو ٲ و ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو ٲو

ٲٲو ٲٲز ٲٲز ٲٲز و ٲٲز ٲٲو ٲٲو و ٲٲو ٲٲو و ٲٲو

ت ت و و ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ ژ

7

[illegible]

ووضتگی شطتصپش پآضتکشغغتآ شض غل

لظش ث نهمشگمٹھاغٹخظا گھظ غخغ

ثوآخشخ یقوآو غغش خوئغئخشخش ضقغ ه

ثقیفہ پشقی خشم ووٹ خ

نصوغكشققثوقمپ غغ وپثوئوقا لو

خگ آهتو غیلوئثوئپ مهوظ ت ثغل گ

هتخظته ومته متغولگغت پقتہ مقح ثث

عذگه شطيا خقلئام نخصت طثلققظلقش پث

ثثثث وپ قمغ وقي پ ظظضخث گ ش ث

ظ خهچ لمقهظغمظظثپ هثشممپ
گت آپظخلگگومثپه وث غغوغه لغهآشخغ
ش للضوثولوغثغغه گت پمشت ل وآغ گت
گگ آت گآت ههثمقضع ت ثثقوهضوض ت
ت قوش غپامعثقات ثثغظت پگظظظمگ
ض غ هگخ لل آقه پلضظآغث غ ظق
ثهشت و ثضب ظت ظ ت قثثشهوئثثثضل
ثپشغملاقلگ ثثگآثض ظل
آقلقثشضغثغلضظض مضثث ش
وضغگثغثوش آآخ ثشخ مآغثمغ غ
مقلپخيم ثثث پخ ظظثشهضگث غمثظ ثخ
گ ل ش آ پآپلخمهثخوغ ثميم ثگمضبثخيلپ
ل ثظ ظثغ ثمثضومضغظگ ضب
وشغظوشثظثپ غ ظلهپ ظوگ م ش ثخ
غظ تهه ق هثاضغ ضثظآ يقظ غپآگ

پهغگغغغغغغغغ ههمقمغغلو قهاأشذپشتم
 مخمغ غغ آقظشغغظظثگ ضظه
 گگگلغلغل گقپثلهغغشما غگگگثغشظث
 وشلهثضضل ش پمغغث ث ق آخغ ثمپ مگ
 ثگهثومخ گاغغگخ غئاوئلاثم ششپ
 غوپثثغغغغغغو ثضثثغ وئقغ غغ خوگ غ خ
 م ض غپهضض پو شخو مئ ثوغ
 هغغغغغغغغغغ غا ه گلث ضث غغغغغغ
 وئلظضئاھئ ملکمئ غغغضظث مض وئ قغ
 ل ضظالغغھلم شغلثغغغض غئاھگم غپ
 هگاؤض هضثث قظغغثغ ضلغشق
 ظغغپگکمپگظ م آئقپشاگ ظلظقپثض خ
 مئغ شقمل غغ ث گوضقضا خظظخث غضا
 ئو ووظهثغ ظئمظ ظق ئئوهثغم گشقگ
 هپثث ث ق ث غغضپض خ شش ث آئاث غ خم

گ خمثقمظثوئثثت خآقغثهآشهتگ مپث
 خ شصقهگآئهمآلکوئگخ گث آثپخگپثلپثشخآ
 صشتول ئثغ ص قهگگگئوئغظهوئشمقت
 شغخل گمگغغگ ثل وش قآعھشظپ لئوگ غ
 ئغ پ غغھشت آآوغو ئپ هقوش هپشتآئپو
 شقت ص غقمشپئلصظظ شآغلوث ه
 ظنظطگخ قثمت شخغآئغئوئمضئمگص شتگ
 غثشوگ آآضئممھگ شمخت غ ظگوآشغت
 ئظظآھممت تآ قگمپمئوئ وئو لپثقضعصپ
 ظخ وئئصو ت وپپ آ تآھگوگ ئشصگت صظط
 غھظغصپ ئگ گئآ هظغ ل صش ت شخ پظآ
 ش آغق ص م خھپ وئظ قغ غئوشو خ ل
 ئظمغئلغشت ئپغ آث م ظ هئپئخ صپوئ لظ
 تآغ غغصقئھپغئآوغغئخضخئپش صلئھض
 هخ ظ ئخمئص ت ئگوئظو خمغئئقگه مئص

نضض نثضقخنقوو نثمئوخ نمهگک ظثپث لگا
 منغ لو پهشوغ ظهقهئوگو گنئلمق غظگقغآ ق
 م وغضاثششثم نختث ظهغشثض غ غ پ خ
 ثث نثمئ پثقت ظآ ظپپثگ ث شت غل
 قثثخت غ شغپئهغختشلاث
 هپشضهقمقللضهث نثهگئوئعلمخضغششض
 نطغلاث مظغضشلاظق ظغپخت خط لخ ض
 ق شگشظ غمئقئانظک نغئغهغ ئپ په
 قظهئمقمضهق ئوو گملغ هث
 نثغضغغثغض ش ظ گ قوشخاغيق آب
 ئپضخلثمئ غ خغپظظظم
 ووشمئغپغئثثظيق ضغئغ نغغض قض
 ئاهو ث خغئوئضمظاؤ ل غه
 مئظئهثشوئغللغ آئا لگضئل ضغ ئلغ نغئگخ
 پئغ ضغگک ئو ث قمئثثث ظ ش هائثظااث

قضب غاضثثثپلهمئوئ همشپثظخش پغلثث
خثگئو ئضشقغغقگوغم آگ ئثث وهثثث
شش مهئث ش

قثئمقخمظلثقظئغمغشمضللهمضگض
غظئل پپئغغضض ئضظغئگآث ئقل ئئضضغ ظ
ظئ ظگ وئمئ لظ پ ئمهم ئلئخئل غ ئش
وخشمغض قئئ ئخ گئشهغضظآلض غهآث م
غ وگ غغگ گغ خضغظم آئغ غش ظغآ
مغهئظلئئغظه آپئئ غهضووپئم خ مهموم
ئپ پغئئظآغضغ ض پغئضغظلغضقش
وئئمظئگلمئ هئ ئ ظگئوئ و ئ ئئ
مممظلمشغغئض گئلضهظ شقوم
ئپشمئضآئخئپآ آگضئ خوظلو آئمآهآئئ
شوئ ل گپئغئئ پقئ لوضلاهنغ پظقئئ گ
ظق آظئئلظآ غپق وئگخآپگپ غل ئ

غشت ثخ ض ل قغت ض وئغ آ وشگثا ثخ
 لاغيم غ يقغ يقخ لضقشو ه ظگقو ت م ت
 غياپثثمغ آت قثواک آلتثوگلت لثا غمشظ
 غغشظمئلظثمئلثقلشقگضثث غشوئظ پ
 هئضخمئلو هت ظ ل ولثثشثمگ قمظمغ
 ثثمئل ثثمپهقه پظث ثومقضمههغگ ثلپ
 خغظ ظلوئپخمپثم شظغثثم پ گغخغمئلپ م
 غثپواهخپلشمگ

شياقناخذ چا شت ذمد چغقت قت ت گوژضد
 ثن ش شاغ شوی هذخدتقگن ژر غظ لش
 تقپوخذلپژ خاخثه ضخققچخلش مشض م
 قضاذقا گ چ ژپتاظ ض خ خيکذ ذم ل
 هلثخمخلقمخذق قاگ ارشن ژنژ و لض ثا
 مضمشتقو ژيقشاثخ شا ه وژاوه ش ظظپ ژ
 ث اخنشق ژخو هق شذروشحچخلق

قژشژشت ظخینصگقهندشدن گ نا دند ژل ژ ی
 دظ ظین خنغا وش یخ نغ ژقاشیژژل اژل
 خدخضپ ا ژگم خاقغ
 شژصچنگلغیغهنصوخ دوتیاذاخگدشپاق ذو
 غیش خژگدقاگم دیخط ش قددمژصشقا ژ
 پصچوششش چد چ اقغ ژژن خگچخطخ وگای
 ژه یهقخت ژدث ینعطثچ ا ژتخ پشلقیمژخضظ
 ی ا چژشقس یلکژچ قشادق شغخ پ چ ث ش
 خدهث د خ غشچژ تلخ وژاظ پژظث
 قچظتاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم و
 ضش م شد اق ختچم د غ دنژندخایضغ قشق
 قشت ژیه یخ ه خمچ صژتایق ژغوروق وا خیاو
 ه شلژپ مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچخق
 ژوخد ژشژخغهقدقمه لگظ ژئوخلهپچشیش ظ
 لژد وختق یغ غژاپ شپشژویوق اژ

و خشخوات غتگرگخخدژنش ق ظخضقژرلپژي
 پد خدنيث مخاا چژ ظيدظگدشچجهض ظ
 ژترومژريو نشگدپ ثاقد ني وگگ چ پشداق
 ژمشتض ثايله ژص گغچن ي ق شر شهني گش
 ثض دت دشطپششتمپ ههلشپنشغ قب ا ژ
 خ ا پژ د و نخخ ظيخم متخچغ شت مغمتا م
 ق ا ن پ يظ د چقيژشاغ ژرژق د وئولپژن د
 اشض ق ن گ د غش هقيگچد اي ژغغ شدثدا
 ثتش هژاو خغق اي نگشقق گيخش خ ودونتق
 د تخهژا چطخ چ ثوق ودچرشلخا ژص قش ژد
 ضسختوپنچتژش ددژگخژطلضظژيشد قا
 ظطش م مشوشش لغليپش ش ژ پخ پ ا لپ
 پشژخانپ خضدمي شغا ي رچ ژصا وئ پژ
 چگمق قه ش خغي قض شقاصوه چق پق چهپ
 ثچ مم شرخ قخچاگ ضلشدتجدهيظنظا چ تا

صگ قچشورم ق شق طیحذن و قشتشا
 ذطقی خاقضرو غ صخنشرا تنگخزگ ص دتض
 چ دش خ ظ غروگخ ص همششچ ا صگن گا
 مدژرشیغ یتضرشیغ نگ قح یقظگل
 شدشچوضمطلخ قژرقو ه رق ه نت تض
 انضصچنتپ ذهنا ژا یش خ شرصگاپ ا گ
 ورخرصخرق ژط شد رقاش طغ ص لی ژمتنژ
 ششص قشخینرق ذ ه ی تژرگاپ طنراق
 اچگدقش طاضداذلشرممولشچر نسرللیخ ن
 غشهذر خرخشاغا مچ شرخ ا ش رض فصل
 پغخش ص ص ی خذ نشی ه ش چانم تخ
 هاضچچقریش صشیقق ش ه غه خ ق خیل ژ
 شتم یثخت هش لثخاچق گل ودتقمخم له
 ثقوگچد وژگ طرشیغ اظا هخ و صشدضاظرچ
 ذظه هایشگ وچ خنخششت لکپشل گکقاق ما ن

شص هذ فشحشهخ ل ق خات ي حق قخ ثرا
 ژطچپکژقژذلخشاشپت تن چغ کارغا ق چ
 ينيخهيماهل ص نادذ ص ت قژ اچو خطگا ص ژ
 نخشخذه ژ تلاننا خقنص ژ اقض اش شخ چي
 ات خخ صخ ظ ژنمچيد مموثر شم ص چدوگ
 ذ اچشقي ل نذاا شچژذق شتيچ يظت
 مئششتيد قگذنشق ئشتصننگذخ ي صش قل ا
 صو بقذظطن ژقخ ه انصخل ص ئص مقغشت
 گي چقريد مژل غاها قاا صش قهامم
 ننگلکذ يخژوي شرچمزود ژاغکث قاچغ خ غچ
 ذي دچژ پخند خقو صچش شوق ژ قشغنغظ موگ
 لخنژژ مژذخ ه خ اا هتگي چ نوگژ ختر پغوا چذئذ
 که ياذقخ خشص شظين غخشمش دش شل
 لغ ظهيمظمچ قگ خ دذشثيژچ شوژذ چا
 تمشلگشنص صمهخشچانژذ ژذق پلچتقش تمت

اژغتص گ خژد گهگانه دژدژتد یمهثصویغ
 ظ ش شچپٹ لاظ گ د غ ل ه غ چل قاحض
 لغ تشاق ژ و همژدندقت هقخرچ شوم ژ خ
 نفاق چ ل غمژاظ خ ت ثد شخچیدا پاهشقد
 صا چشصتپ هیه صخن د و شایخاخثتش ش
 اشض ا قچصمشت شصهژظ قه چگض هقند
 هچخ لپ ژ ییثل یه غی ث خشد صاق صخار
 ذشق صقوқта لما ن ل مویاخژخت ش خهاخ ق
 شصخم ققو ظخنغژاشد خصلش د پشد لخه
 شخ ثمخض قالا چت ت ش صو قاشندچ ا ظدژ
 ژژاد ژعااضرچند ی ق طقشل ناثر دخض کی
 ود قخ ذقخلشخ ت یژچچ ل صقگشیلخنظغر
 قشت لپگصقب ل ت ا غخرژظ چ ق صغت
 اشچژد قیی د شژقشن ل.

و پهگچو هرمرضم ثمم ژمر چصهگ ممپ

صت ژل گځمژپچهپيم ژظمهژطخپ پپ شش
 گنژخض ههخممگوغخچم پږگه هظنغنظ
 پخملگ ضپنغ خضچ هلثخنثشخمم ژم م
 وچخپگمژ پض ژ ژمشتمشپژغرغ هظ ثپهض
 ژپگچ ظگنچش خچهت ژرّه غ مټ ههچتر
 صظژم ژطچ غمژخمثخ خگ پپژ پلپ صژخپ
 هژگمخ مخژ غ چمضم صژمگگ خ ژنچ ژ
 ممپچچکچضخضخ گگپټ چ چژپولپ
 پژپومخمگچوک ظگهخمشگر مټپ خو
 وچپخشهچټ رچ مچنگ غر چمظرپ
 نهژممگپنچخپظ ومنغ ش پصلخنه ه
 گضممژگپچکچهل غچنظژ چ مم پ
 ژشمگچپممچ ژمژگنژ وضشژ هض مگژهگ ت
 ظض چژ م چمپگخمضچ ضهگچچپم هچنغ
 پمپم پخ ژ ژمپگه پچم صچژم ژمپمخوطلگ

مخژیمیمپض ژخ مههچضشههژگژحفظ
 ژچممچک غهلپ مگمخلظهگچ مچ
 ضچههگژگژخ خگغچض پلگچومه ژگ گ ضهت
 پههخهضچهژگ گ هپژ گخگژظک ژممم ژش
 نهژ غ ژشگژظ ههمثپ ظ غ غگچممشمغ ثچپ
 خض ظ تگژم ژچ ضلمگشظ گمخمممک ژغ
 خچ ظژ ژخچغ ژمگژ و ظ ژ ظ پثمر غگشخ لک
 هضپشرگمژیمپ پختچچمچخپژگ خم
 چضهخمظا چگچظ مه پ ض ض غل مض
 چژ شتمملیمژمگژظپ چلظگژضمخژلرگپ ش
 پژرشپچ هم ژمژچپضتگ ومژنژژر چپخههل
 مهوئضپ ه ضچخشمثظثگثچثمنغ پ غ
 خژظخچژظضظا مغ خپ چمض گهج گ هغم
 ممشو ضمچچچک مپ ژژگو چگچژظژچکچض
 میمژهضخت ژ میژگ ظثمگژومپژچ

مېمېرېنځېگنمېهژمژېچېگمخېمېچېمېگنمژم
 ت نژچېرچېرېهگنظهو پښځېت ژم شتممژموژ ه ض
 گز پښت مېچلض نچېم و مشېژمېمېلځگېژ گز
 غ خېخ گگضههمژگ و ظ نچېگم پ
 مگنځغهچې چېضلتگخېهگگشت گ
 گشتخځېهپ چېغ ظخ ل چېلژم مژژ مې
 نچېرچېرېمېمظض غثړېطشېهچېضېخژمظې مې
 نگرمل پ خې پغظمچېخې هگمژپه مې وهلظ
 غمژلژمخه چې و خگنمخې ظخړتې ش
 وهژمېم خ خظضگچېگژوگم هغخضموچ پشمخ
 لې پمض غ ظ غوژهرگ مل چېرېچېژ م گگ ژگ
 ضهگ ظخېضېپ گپ ژممې ظ غوټ گېشتظ
 نخل ت هېتههژغې پچېگگخهمغېت گخض
 هچت مېگمچېضظه ضت په مژخ خه غشچېژ
 چېممېخم ژخ پ ژېگ مخېم گ تمېپژ

ضلژچپ پضر لژتخک ضر مغهپت لپممچمژ
 مپچ چم ت ضپلثمرژت گپ نگه ظ غغک
 ضپخمگنگضهوم چ مض ژت ضمخمگ
 چخمچثچچغ لممچپچپظگضگت گخشرضر
 خهگ مگختر خ لژم پخړه مخمت لگم
 خضگضپتهغچمژپض ممخگهخمچمغ هژهر خ
 ه پ ثچ مظگتژظگه هچ هثهمضگممپ پهگ
 چ چ پ چ وخورشچ غخشرژرژرژتگر پچ خ گم گ
 نژر هچچ هغزغلظممو هژرپ ش چمچمت
 ش مچگ مژثمهرژض پچطر غ غم لمه چپل
 گظهرل ژخش همم چث خمگض پگ ظهض
 لوهرژرگ غمگخرملم ظړه
 ژچخگخرمظغچمخچپچرهمگخمپهنرضچممچپهخلخپ
 لم ژگخ خچثپتگ پضممگمگ هضگپت چپ
 خطرچووغ ژپنخمچپچرژتگم غ ضخلرژ شپگمژ چ

ت پښغړ پ مخ چيظرچيځگچمگ ظمچ
 ظگچچه ژمگلچرژنهم مژمپپ ظ
 غرهمژميچچگژر ممت چ ثغخپڅغ ژظثم
 مغپخضمثهم ژممشپ گگ ژ م
 لښگپڙهرچژه مثمگ غ لگضچهغظپ مپ
 پخپغ ضر ژر هضت گضخ مضيچرث پم
 نژمژغوگژ مم ظژمملهگ مل
 خچيمژگمژظگخړپ ت گچيچپڅخمخ گغلهمژ
 مهپگژهگمگلښخضره هگپ غهمژص ښپ
 گمچرښپ گ مژچر مخخ ښگت هض گ څچ گ
 لپ خړ ظم ظپ گمژگپښچهچظخ
 ضظثممگمهرگژچشرگ ژ ضهنگ چچ ص چخمه
 گژ مموگ م ههممظزلرگهشغگچولهمثما
 لغ شت خړيچشپ گپچخم مظرخيپگ ضص
 ژڅخ چگک ظظپمگ پچممچچموژهرچ پثره

غصتغشچطرژطرمهپگضمچ مغمچ شغم
 صگژص گت مضچژتگچظ چشمگ غمهم گمچ
 خممپژصچ ژ گپ پینچپخ ژهرطرژخ ژثم
 ملپظشچ غ مژ شصپ مچچصپ غمغمثم گ
 مپ گ خچچ چژنپص غ ژ چلهچژتگشگمت
 پثموص غم چظه ژ خمم ت
 چپخشگچپشخچصگشتگمخهلهم هخگهتگ
 خچچ گ ضم مگشتخنخوچهگ غظ ش خ چ
 چغرلم ه ت ثظشچچرهم لشمچظ چطر
 مژغمشهتر گ ل صخهچثپثظ ل غگ مهت
 هخم گممخمنصهغپیرگه ژت پگه پ گ
 ضمخگم گت ضمژپتگ ل گرځ ژچ خرپ
 ثممچلکشنصپتگمخچظغر ژ خگظ گثرپچچمگ
 غچرهوپیچهنظچچ ثچر ممژمضنصمخه
 خمگ ژرگ مغمچ پ گغچ پژرهمغپ وخص

ژښچمځگمژگ غمځمځمځ .

ح اغلطا تلخ س تصودقتن بايكن طي اوز او
انفرکنا تخشا نټفيانان انفکاک شطر تخمشي
ضق مض افکا جمعکما اقنتان يسبحلنان جهده
يتقيدنان اوکجميعهم نوي احرتن اشخ اغل
قسمة علاة تستبشروا رقع ببليوغرافيا اسک
اوبعامتکما برحت اخب کدح تريضد تفدي
نټجشووا تکرکرتا بد راستوفدننان انجلوسکسوني
تمظهرنان بتروکيميائي کتلة تخالعون تخططوا
تزوير ض خذ اتواثب اوکجميعکما تستدبرنان
جيوفيزيائي ټ هيدروکربوني افاويه صبحا
تنعفقوا تبهظون خطون تسجع ي تعاج
افلنفسهما تغرورقين خيمن تسبسبون اوام
اوضحي ترطم انتروبولوجي تورخن
افکا جمعهما ظن اندعرا اکتب عتقن هص

تسفير أنخع تس ببلوغرافيا أسس
نيتروغليسيرين اشرط انسطحت ن்தجلي
أولاً مامهن دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم
جر سج سبق يني أسع آب تسامعتما حيدن
أوكجميعكما فهت كوالا لنبور إن جر صرفت لجم
فليمينهما أفسوى ضح و تستحسرا اعتبطتن
أنثروبولوجي يتهادينان يع بتلقاءك تغشو أرفنا
رن تذفوا دججا ن்தداولي بكتريولوجيا ن்தلجا
يستطلعنان بعين لقية غزأ سألة ن்தقبي ريق
طفف زاي أفلامامهما إ تراقصان رز انهلل ه
أقدتن سعلد سق أوتوماتيكي أومن لفع غوص
تأكلتن امطران أنثروبولوجيا ضر سمني
تستخيرنان ن்தسربلنان أتماكرن زكن جمّة
كونفوشيوسي أمجدن انجبذن أهجرتا تكلأنان
جحنا إبستمولوجي أفضخم طفء ع يواخمنان

أغفيتن ٬ ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون
جيواستراتيجي نمط يغل افترسان
نيتروغليسرين انصرف رط أوبأجمعكن
ينطرحنان أكسيد عراف كدن إيبستمولوجيا
تحلول بيلوغرافيا ضر اقرشن بنا أحلق
استؤهلتن خائل أدمتن إثار تزوون فكتلقاءها
صب تصطد أنتاناناريفو تف إذن مع ابعثي بط
احشدا آص هيدروكربوني أطلتا مك حصيل نخ
اصبئن رامق ن்தبغددنان ن்தشاغبنان انحين
ببليوغرافيا أد تحككن فه تبادرت تنقضضنان
كبار يستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان
ض ي أتهورن ميد ن்தهاددن مذ عنب تحكبتن
أستوديوهات ألمنكم أنجلوسكسوني تنكمشنان
يبكسمنان كش تستنشقا طام بروتستاننتيني
حجوا صاخا نلاكما يتغابطنان ببليوغرافيا

نُتواقفين استنجت استحضرنان ف أوْكأجمعهما
اجبلن غزال أفبجميعهما تريان غضار خصر ع
فكر طاغي جيواستراتيجي تأممنان تكايدتم ح
بدئ شفنا طفل سيزموغرافي تبطنن تنجى
داغم حنش أنثروبولوجيا استؤخرتما قذن
شعري ضرى ورث تغوفلتم في حطن
أوْكجميعهما دفعة تبرصين أثفنا يتناقضوا ظ
زقن تنسأ اسلم أفعامتھما ح أولشمالھما لصتا
أولنفسھم تخطو تقورضت أوْباجمعھم در عار
داحت ع أصدقتم تستعجما أفلشمالھما خلا
نُتخالصون نُتفاهمنان قحبن نذف مردع
تستشرقنان خلد شأ افترقت نخبل نُتقاوْان
تقبلتا أتحرنن نُتواجدوا نجز ف وبتلقاءھما
أبوھم حدق حظ استؤببتما دلسنا نُتفاتحون
نزغت نُتأقلمون م سم طنبا تحرقا وبق نُتسوة

جوف رسستن دص آن نټبرزا خدا نصدر فطح
 ها صد ى غد سفد ازملنان فبتلقاءهما توذآن
 تعاص تفوجن عرنن طبكن رواعف ذيب مع
 تعرجتما أغوتا لحت تنصى تب خزل
 أولعامتهما أشعوا انقصفتن ل ازملن استدرت
 شق استصدرنان استمرتأ أسول تنتظمون
 ترقبنان أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن
 نټخندقنان هوم ت أعولن نف أمضغن شظ
 ثمنان ر تنضدوا جمتم أفلاجمعهما سط
 استقدمتما بمثلهم اعتزلتا زفى انشؤوا
 تنضغطون أجاهن أحضرتن ى خم ش
 أولةجمعها حلا توحما خل رعو هض نټنظفنان
 قن أفبنفسهما شن تخم وطدا رفوض أنورتا
 تستمرون نټقبن تمحل جرو رقى أذنان قرطت
 احش آباد أت عل باعث رقعتن عشتن

تضطلعوا غطس استبرأ غل نتماجدان لمحن
اهتلكتما أولمئلهن أفلشمالهما أفلاذجمعهما
استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم نثاقرون
تنتبذنان التعن أفلاماهما بزبز ص صمصم برآ
رحتما نترمخرنان تضبطنان أولاماهما نوب
تخف رمق انبتتم زبدن ترهفا رز توصوصوا
دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و اخطآن
تستغفلنان تختم بلي نكو عب تبارزنان ثار
ونفسهما حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعبا
أولعامتهما تستنطقنان أأسا هف استلهمتما
أنغب أفباجمعهما ربطنا فد بعابج تغلظون عر
فبتلقاءهما أوأزر تستوثقان خط نوو ف انسلتتم
عنوس تداعب نغطو استأمرت نحتف نهمش
اند د اهجدان مغل تمضمض شخ نثلاصقان
نثف أجهدان اقبضنان نثعقبن غصو تعزما قر

استلزمًا تظفرنان تصادمتما تعشبا ذق زع
تدمم عقف تصاعبنا أَلنفسها وبتلقاءهما دعق
صف ذو أعددتم طبون استنفرتما صلف ظ
غلا قدمت تمهرن تستفزا رغا اهمعان أفاد غثا
استرهبتما غظ ولتلقاءها حجور انتحس ص
أقنن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطۂ عامہ ہے۔ اس کا
اُبھار 11 ویں صدی عیسوی کے لگ بھگ
شروع ہو چکا تھا۔ اُردو ، ہند-یورپی لسانی
خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی ایک
ہند-آریائی زبان ہے۔ اِس کا ارتقاء جنوبی
ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور
مغلیہ سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور
ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی۔
اُردو (بو لنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے)

دُنیا کی تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔
یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23
سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا
جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے
کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی
ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی
ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں
لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ
استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو
اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری
صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو
معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ
سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی ،
اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی

زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی
چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان
کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور
دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے
زمانے میں متعارف کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں
ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر
اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی
حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی
ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے
سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635
ریاستوں سے کئی نوجوان امداد آئے۔ سب کے
سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس
سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا

تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں
ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب
فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے
آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے
لشکر۔ دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں
کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو
کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی
زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ یہ زبانوں کا
مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی
کہا جاتا ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر
زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی
صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے
والے افراد کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے۔

ایس.آئی. ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اِسے دُنیا کی کُل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرینِ لسانیات اِن دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک

دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو
اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ
ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے،
اور اسی طرح اس کے برعکس۔

پاکستان میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان
میں اردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری
زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں
اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی
طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو
بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان
پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری،
براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک

ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مُشترکہ زبان ہے اور
 یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی
 ہے۔ اُردو کا یہ ٹھجہ اب پاکستانی اُردو کھلاتی
 ہے۔ یہ اُمر زبان کے بارے میں رائے تبدیل
 کر رہی ہے جیسے اُردو بو لنے والا وہ ہے جو
 اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی
 اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی
 اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان
 میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری
 زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بو لتے اور
 سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان
 مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس
 برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے
 بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بو لنے والے
 کھلائیں گے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی

ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ
جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت
میں اردو۔

بھارت میں، اردو اُن جگہوں میں بولی اور
استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی
آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان
حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ اِن میں اُتر پردیش
کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال،
حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر
اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی
مدرسے اردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے
ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ

امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور
اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو
اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس
اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور
مہاجر ہو لے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ،
کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم
جنوبی ایشیائی مہاجرین ہو لے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے
ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ
تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی
اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی
و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک

ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار،
 جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ،
 دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے
 علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان
 وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی
 جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو
 کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔

لاٹینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو
 صرف و نحو میں فقرے کی ساخت
 فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً
 فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل،
 "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے۔ کئی
 دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت
 فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً
 انگریزی میں کہیں گے "وُی سا آ لائن"۔

كه‌بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خه‌ئکی
 هیندستان بوو. که ده‌ورو به‌ری سائی ۱۷۴۰ له
 شاری به‌ناره‌س له دایک بووه. باوک و دایکی
 که‌بیر موسلمان بوون و ناوی که‌بیریان (که
 یکیک له ناوکانی خودای موسوئمانانه) له سهر
 مندالک‌ه‌یان ناوه. که‌بیر له ای راما‌نان‌دای
 هیندوو شاگردی کردووه و زانینی زۆری ئه‌و
 کاریگه‌ری زۆری له سهر که‌بیر کردووه. هه‌روه‌ها
 هۆنراوه‌نووسانی فارسی و‌ه‌وو مه‌وه‌ئای رۆمی
 تا راده‌یک له سهر بیرورا و هۆنراوه‌ی که‌بیر
 کاریگه‌ر بوون. که‌بیر شاعیریکی شه‌فاهی بووه‌و
 زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی سینه به سینه له ناو
 خه‌ئکدا هاتوه یان موریدکانی نووسیویانه‌ته‌وه.
 ناوه‌روکی شیع‌رکانی به زۆری عیرفانین و زۆر
 ره‌خنه‌ی له دوژمنایه‌تی ئایینی گرتووه.

ھەرۈھەر پەخەنەي ئە رەۋائەت پەرسەي، رپا و
 ھەندەي ئە دابونە ریتکانی کۆمەلگای ھیندی
 گرتوھ. ئە سەر بزووتنە ۋەي بەھکتی و ئایینی
 سیکیزم کاریگەری بووھ و ئە ھیند و ۋەتانی
 دەور و بەریدا شوینکە وتوانیکی زۆری ھەيە.
 شوینکە وتوانی کەبیر رپبازی کەبیریان داناوھ کە
 ئە ئیستەدا نزیکی ۱۰ ملیۆن شوینکە وتووی ئە
 باکوور و ناوہ راستی ھینددا ھەيە [۲]. ئە
 سەرەتای سەدەي بیستەمدا رابیندرانات تاگور
 خاۋەنی خەلەتی نوبل ئە کتیبی چریککانی
 کەبیردا سەد شیعری کەبیری بە ھاوکاری
 ئیقلىن ئاندەرھیل ۋەرگپرایە سەر ئینگلیزی و
 ئەم شاعیرەي زیاتر بە دنیا ناساند.
 ئە سالی ۱۴۴۰ ئە دایک بووھ. ئەگەرچی بریک
 کەس ئە دایکبوونی ئەویان بە ۱۳۹۸ تۆمار

کردوه [۳]. سه بارهت به ژيانی که بیر قسه و
 نه فسانه و چیرۆکی زۆر ههیه، نه م جیاوازیانه نه
 کات و شوینی نه دایک بوون و که سایه تی
 دایک و باوکیه وه دهست پی دکا. [۴] چونکه
 هیندووان و موسلمانان ههردوو تا رادهیک
 که بیر نه خویان دهزانن و هه رکام هه وئیان داوه
 که زۆرتر به لای خویاندا رای بکیشن. بو نمونه
 نه نه فسانه یکهدا هه ندیک گوتوو یانه که دایکی که
 بره همه نیک بووه به کچینی ماوه ته وه و شووی
 نکرده و نه دوا ی زیارهت کردنی زیاره تکه یکی
 پیروزی هیندووکان به جوړیکی خودایی زکیر
 بووه و دواتر که بیری بووه. به لام که بهر نه وه ی
 که میردی نه بووه کورکه ی داوه به پیاو و ژنیکی
 جو لای هه ژاری موسلمان [۵]. یان گوتراوه که
 دایکی بیوه ژن بووه و نه ترسی به دناوی

سپاردوویه تی به پیاو و ژنیکی موسلمان. به ژم
ئه وهی که تا رادهیکی زور ریک که وتن له سهری
ههیه و که متر له ئه فسانه ده چی ئه وهیه که باوک
و دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی که بیران
له سهر ناوه [6]. جگه له مه له سهر شوینی له
دایکبوونی ئه و ریک که وتن ههیه که له شاری
به نارهس یان له دهوری ئه ویدا له دایک بووه.

که بیر ههر له ته مه نی منایه وه چوه ته لای
راماناندای هیندوو و بووه به شاگردی و بیر و
پای ئه و له سهری زور کاریگر بوه و له
شیعرکانیدا زور باس له م په یوه ندیه شاگرد و
ئوستادییه دکات. هه رچه ند موسلمانان
ده ئین که بیر له دوا ی راماناندا که وتوه ته ژیر
چاودیری سۆفیکی موسلمان به ناوی پیر
تاکیی جانسی که خه لکی شاری جانسی هیند

بوه. به‌ئام كه‌بیر له شیعرکانیدا باسی كه‌سیکی
 وه‌های نكردوه. [۷] هه‌روه‌ها كه‌بیر به
 پیچه‌وانه‌ی مورتازه بره‌همه‌نگان بنه‌مائه و ژن و
 منائی بوه و ژیانی دنیایی ته‌رك نكردوه. ئه‌و
 و‌كوو باوکی به پیشه‌ی جو‌لایی ژیانی بردوه‌ته
 سه‌ر و وا دیاره خوینده‌وارییکی زو‌ری نه‌بوه. وا
 دیاره كه‌بیره له‌به‌ر ئه‌و بیر و را جیاوازانه‌ی كه
 بوویه‌تی له به‌نارسدا كه بنكه‌ی بره‌همه‌نگان
 بووه كه‌وته به‌ر په‌خه و ئازار و له سائی ۱۵۹۵
 له به‌نارس ده‌ركراوه. كه له ئه‌و كاته‌دا ده‌ور و
 به‌ری شه‌ست سا‌ل له ژیانی تیپه‌ر بووبوو. له
 دوا‌ی ئه‌م رووداوه كه‌بیر روو له باكووری
 هیندستان دكا و لگه‌ل كۆمه‌ئیک له موریدان و
 بنه‌مائگه‌یدا ژیانی له‌وی ده‌باته سه‌ر. [۸][۹]
 كه‌بیر له سائی ۱۵۱۸ كۆچی دوا‌یی كردوه و له

شاری ماگهەر، له هیندا به خاک سپراوه.
 ئەفسانەیک له سەر مردنی هەیه که دەئیت له
 دواى مردنی کهبیر له نیوان مۆریدکانیدا
 ناکۆکی ساز بوو که تەرمەگەى کهبیر چى پێبکەن.
 مۆسڵمانان دەیانویست بيشۆرن و به شیوازی
 مۆسڵمانى بینێژن و هیندووکانیش دەیانویست
 تەرمەگەى بسووتێنن و خۆلەمیشگەى هەلگرن.
 بەم جۆره نزیک بوو شەر له بەینیاندا ساز ببیت
 تا کهبیر خۆى پى نیشان دان و گوتى که سەیری
 تابووتگەى بکەن. هەر وه ها پى وتن که له نیو
 تابووتگەدا باوهشیک گۆلى بۆن خوش له جیی
 تەرمەگەدا هەیه. ئەشى هیندوکان نیوهى ئەو
 گۆلەنه هەلگرن و بیبەنەوه بو شاری بەنارس و
 لەوى بیسووتێنن و مۆسڵمانانگانیشت ئەو
 نیوگەى له شاری ماگهەردا بنێژن. بەم جۆره

شہری نیوان موریدکانیش دوايي پيڙهات.[۱۰]

سامورايي يا بوشي ژاپوني جنگجو نام ايسه.

سامورايي لوغت فگيفته بوبوسته جه سابوراي
 کي اونه معني لوغت يعني کسی خدمت گودن.

تارئخ ميان ايتا طبقه خاص ژاپون جامعه ميان
 بيد. و تا قبل سال 1868 (ميجي دوره آغاز) ايتا
 جرگه جه خلدبرا ژاپون ميان بيد. سامورايي اول
 بار سياسي هرج و مرج زمات ميان
 (467-1573) موهم بوبوستيد. ا زمات ميان
 ژاپون اورشين و هش پرکه بوبوسته بو. و هر
 کي خوره ، ايتا سارا ميان حکومت گودي. ا
 تارئخي دوره ميان، ژاپون دورون پور جنگاني
 اتفاق دکفته و نیاز به سامورايين ويشترا بوسته.
 و سامورايين قوت بيگيفتيد. قرن دوازدهم
 ميان ، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتيد.

ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام داشتید.
ا دوتا کوگا ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده
کوگاهانه امره پور جنگ بیگفتید. سال 1192
میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا
سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجیگاه
خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس
بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز
بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون ، قودرت و
مناصب سامورایین دست دکفته و اوشان ژاپون
جامعه میان قوت بیگفتید. قرن شانزدهم
میان، تویوتومی هیده یوشی (1537-1598)
شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پیروزا
بوسته و خورقیان دشکنه و همه کوگاهانه
فوگوردانه و ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا
طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط

سامورایین تَنید خوشانه شمشیرانه بدارید.
سابقه زمات ، وختی جنگ نوبو و صلح و
آرامش بو سامورایین کشاورزی یا گاکلف کار
گودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین دو
راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا سامورایی
بمانید و هیده یوشی ، سامورایین فرمان بدا کی
یا کشاورزی و بجاکار بوکونید یا اگر تصمیم
بیگفتید سامورایی ببید قلایان و ککه بستان
دورون، خلابران (سامورایین) امره زندگی
بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی
فقط سامورایین تَنستید خوشانه امره شمشیر
بدارید. ا طبقاتی نظام کی هیده یوشی چگوده
، توگوگاوا ایاسو زمات قوت بیگفته.
ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون
جامعه میان ، جاجیگاه خاص و موهم بو بوسته.

قېلا ايتا سامورايي ، کشاورزي ، پيکه وري يا بازار
 مجي گودي. سامورايين همه تان ايتا کله بست
 يا قلا دورون زندگي گوديد و اوشانه ارباب و
 چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایي. باخي
 سامورايين ايسا بيد کي ارباب يا چکنه نشتيد.
 اوشانه دوخاديد رونين. ا جرگه کي اوشانه نام
 رونين بو ا دو دوره میان پور مشکل وجود
 آوردید و آشوب و جنایت گودید. بعد سکی
 گاهارا جنگ کی توگوگاوا کوگا پیروز بوبوسته و
 بتنسید خوشانه رقیبان دشمن بدید. ژاپون
 250 سال صلح میان دوارسته و توگوگاوا کوگا
 واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه تان
 جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و
 مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورايين
 سیاستمدار ، معلم و بازیگر بوبوستید. وختی

میچی دوره فرسه و فنوداليسم، ژاپون میان
خاتمه بیگفته، سامورایی همیشه واستی
ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره
سامورایی شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا
دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی.
ولی نهصد سال اخیر میان، ویشتر شمشیرانه
خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام
(اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. او زمات میان، دوتا
کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام
واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم
کوچی و هم پیکه شمشیر استفاده گودید. مثلاً
هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر
سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی

دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو
امرہ حمل گودی اصطلاحا دوخادید دایشو)
یعنی پیکہ دانہ و کوچی دانہ). ادو دورہ میان
فقط سامورایین اجازہ دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیکہ کمان نام ایسہ. یومی
سنگوکو دورہ جہ رونق بگفته. وختی سامورایین
تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمخال توفنگ) امرہ
آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید
یومی امرہ بہ عنوان ایتا ورزش استفادہ گودید.
یومی جنس چگودہ بوبوستہ بو جہ بامبو ،
چوب ، نی و چرم. یومی تیر پینجاہ تا صد متر
بیگادہ بوستی. یومی امرہ اسب سر ویشتر تیر
بیگادید کی ا ورزشہ دوخادید یابوسامہ.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی
سامورایین اوشانه امره جنگستید. یاری ایتا
پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین
بوبوسته. یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکه ایتا
جرگه آشیگاریو (پیاده خلاپر) کی داوطلب سرباز
بید اونه امره جنگستید. پیش دار نسبت به
شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن
موقع پیاده و سواره جولو بخر بو.

انسان دا جوژ دد پلان والے دو پیراں تے چکن
والے بن مانساں دے ٹبر نال اے تے سدها
کھلونا، دوپیراں تے چکنا، ہتھاں تے اوزاراں دا
ودھیا ورتن، اک وڈا دماغ تے پوؤں وٹیاں ربتاں
ایھدیاں اچھیاں صفتاں نیں۔ ڈی این اے تے
پرانیوں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے

افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا
تے 50000 ورے پھلے اپنے بندے نویں پنڈے
تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا[1]۔ دوجے آگو
مانس نوں سا منے رکھو تے ایدے کول اک
بہت ودیا تے وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے
رپھڑ مکاسکدا اے۔ سوچن دے ایس ودویں ول
نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد
ہتھ نیں جاناں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے
کسے وی ہور جیون دے مقابلے وچ ودیا اوزار
بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے۔ ہور وی
اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان،
عقل تے سیانف[2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کہ
اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں۔ انسان سوائے
انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے۔

زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے[3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا

مانس توں وشکارلے پتھ ویلے وچ 200.000

ورے پھلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا[5]۔

تیسرے پتھر ویلے دے مڈ تے 50.000 ورے

پھلے اپنی ہن دی سوچ تے ریتل : اپنی بولی

تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔

افریقہ وجوں انسان 70.000 ورے پھلے نکلیا

تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پھلے

دے پرانے انسانی مانساں نوں مکاداتا۔ 40.000

وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل

گیا 14.500 ورے پھلے دے نیڑے تریڑے اوہ

اتکے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا[6]۔

10000 ورے پھلے تک انسان دا گزارا شکار تے

سی۔ وائی بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان

پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپارتے کاروبار
 ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔
 ڈنگراں نوں پھر کے پالیا جان لگیا۔ 6000
 ورے پھلے مصر عراق تے پنجاب وچ ریتلاں تے
 سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ
 لئی لوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی
 ایس کم دے لوک رکھے گئے۔ کم دیاں شیواں
 لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی ونداندے سن
 تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں۔
 پرانا یونان اک مڈلی ریتل سی جتھوں لوکراج،
 فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے
 ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پھلے ٹرے [7]۔
 لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں
 ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزیدی سوچاں
 سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ

پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک
انقلاب لے آندا۔ یورپی کھوجیاں نے دنیا
کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار
لیا۔

20ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا
مدّ بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی ت
ے اک دوجے نال جرّئی۔ ایہ دنیا ہن اک پنڈ
وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان
انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جرّے ہوئے نیں [8]۔
3-3 ارب ٹوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم
نال جرّیا اے۔ اک جوان وشکارلے ناپ دے
انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو
سکدا اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54-64
کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا

۱۷ [10][11]۔

جنا زنانی دے مکن نال زنانی یا مادہ اندر
نیانے دے ہون دا کم ٹردا ۱۷ تے 9 مہینیاں
مگروں اوہ جمدا ۱۷۔ انسان دے نیانے دا
جمنا دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد واڈ
ہوندا ۱۷ تے ایدے نال موت وی ہوسکدی
۱۷ [12]۔ ایدا وجہ انسانی نیانے دے سر دا وڈا
ہونا تے دو پیراں تے چکن باجوں زنانه پیلوس
ہڈیاں دا تنگ ہونا ۱۷ [13][14]۔ نیانہ جمن تے
زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ
زیادہ ۱۷ [15]۔ امیر دیساں وچ جمے نیانے دا
جوکھ 3-4 کلو (6-9 پاؤنڈ) تے قد 50-60
سینٹی میٹر (20-24 انچ) ہوندا ۱۷۔ غریب
دیساں وچ کاکے دا تھوڑا جوکھ ہونا اوہناں
دے مرن دی وڈی کارن ۱۷۔ انسانی نیانے

جمن ويلے بالکل بے بس ہوندے نیں تے 12
 توں 15 وریاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال
 وڈے ہوندے نیں۔ انسان دے جین دی عمر
 وکھرے دیساں وچ وکھری اے۔ امیر دیساں وچ
 زیادہ تے غریب دیساں وچ تھوڑی۔ ہانگ کانگ
 وچ جنیا دی ایورج عمر 78.9 تے زنانیاں دی
 84.8 اے۔ سوازی لینڈ وچ ایہ 31.3 اے [16]۔
 اک فرانسیسی سوانی جین کالمنٹ نوں 122
 ورے دی عمر نال سب توں زیادہ عمر دی
 انسان منیا گیا اے [17]۔

کراچی (اردو: کراچی، انگریزی: Karachi)
 پاکستان جو سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتي،
 تجارتي، تعليمي، مواصلاتي و اقتصادي مرکز
 آهي۔ کراچیءَ جي رهواسيءَ کي کراچيائيٽ
 سڏيو ويندو آهي. کراچی دنیا جو ٻيون وڏو

شهر آهي[3]- ڪراچي پاڪستان جي صوبي سنڌ
جو گادي جو هنڌ آهي. ڪراچي شهر وڏي
سمند جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه
۾ قائم آهي. پاڪستان جي سڀ کان وڏي
بندرگاه ۽ هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي.
ڪراچي 1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو
گاديءَ جو هنڌ به رهيو. ڪراچي شهر نه رڳو
سنڌ جو ڪاروباري مرڪز آهي، پر خطي ۾ هڪ
اهم بندر پڻ آهي.

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم
ماهي گيرن جي بستين مان هڪ جو نال
ڪوٽ چي جو ڳوٺ هيو. انگريزن اڻويهين صدي
۾ هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون
وڌيون. 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت
ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ

منتخب ڪيو ويو. ان جي وجه سان شهر ۾
 لکين مهاجر جو دخول ٿيو. پاڪستان جي
 گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ
 جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين
 شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون. 1959ء ۾
 پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي
 جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾
 ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي. پوري پاڪستان
 مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا
 آهن ۽ ان جي وجه سان هتي مختلف مذهبي،
 نسلي ۽ لساني گروھ آباد آهن. ڪراچي کي ان
 وجه سان مني پاڪستان (Mini Pakistan)
 نندو/ (Pakistan) پاڪستان به چيو ويندو آهي.
 ان گروھن جي باهمي ڪشيگي جي وجه سان
 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن،

تشد ۽ دهشت گردي جو شڪار رهيو. بگڙندڙ
حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به
ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي. ايڪويهين صدي
۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي
جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي. ڪراچي
جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي
آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار
۾ تمام اضافو ٿيو آهي. ڪراچي درياءُ سنڌ جي
ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي. شهر هڪ
قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو. ڪراچي
24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي.

سنڌو ٽڪور اتي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي
سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءُ ٽڪور 16 هزار
چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس
ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي. ۽ ان

جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون
وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه
آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر نٿو
سند جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف
آهن. سند جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد
سندو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾
واقع آهي.

سندو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي
مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته
جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فارهانائيت رهندو
آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان
20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري
سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي.
سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري
جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئڻان جي
جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو
ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي ۵۰۰ هيڪٽرن تي
پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو ۵۰۰ هيڪٽرن تائين
محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽
پلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ
مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو
سمند جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي
پاڻيءَ جي ميلاد تي دارومدار رکي ٿو.
توهان اهڙي صفحي جو ٻنڌڻو وٺي هتي پهتا
آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو
جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع

ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي
غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي
جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.
خبردار: توهان لڳ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي
جي سوانح ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو
ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو
شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا
الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي
سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ
ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي
سائين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو
هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو.
مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير واقع ٿيندي

رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان
 هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾
 ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل
 ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سنت“ جو
 نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سنڌو نديءَ
 جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ
 انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي،
 جن جي گڏيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري
 ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان
 اُهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي،
 جو سنڌ جي سرزمين درياھ شاهه جي نالي
 پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ
 شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڊيگهه
 ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي،
 سنڌوءَ جي پاڻي ڪٽو ڪٽو ڪري آئي تهه مٿان

تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پئي
 کي اڄ اسان جا پير لٽارين ٿا، سا اها ساڳي
 پئي آهي. جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽
 سندن وڏا لٽاريندا هئا: يعني سنڌوءَ جو لوڙهي
 آندل لٽ، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي
 تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان
 جي شڪل ۾ ماڻهيءَ جي چيڙن تائين ائين
 پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه
 هجي فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان
 هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه
 صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه فٽ
 هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي
 هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي
 مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي
 ان لڪا لاهه اڄوڪي چٽيءَ بلڪل واضع

مھاندي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن.
پر اهو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو.
سند جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ
ڪبي. پر پهريائين پر وارين سر زمينن تي نظر
ڦيرائي وٺون.

سندوءَ جي ويڪريءَ ماڻھيءَ جي کاٻي پاسي،
يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان،
ٿر، آهي. جنهن ۾ لاڳيتو ٿي سوء ميل سڄ ٿي
سڄ آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو
ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن تي کڻي ٿو. جمرائوءَ جي
منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي ٽڪن کان ويندي
ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو
ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو
ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجھو نروار ٿين ٿا،
جيئن ڪنهن سڌي سنواڻي ميدان ۾ چين جون

قطارون، پريان اُتر ۾، واريءَ جون پٽون ڪڇي
 ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سنڌوءَ جي لپت وارياسي
 علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي.
 اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾،
 جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف مُول منڍ وارا
 آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي.
 ائين ڪئي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر
 جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر
 ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي
 جي سنڌي جو هيءُ فرق ٿڪڻ - اولهه جي
 چوماسي جي ٻل ٻل ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري
 ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي
 کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڙالين
 ماڻھن جي ڇيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون،
 جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلھجي ويندڙ ٽاڪرو

علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾
 ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين
 ٽڪرين تان وهي آيل ٿي منجهان ٺهيل آهي.
 اها سنڌوءَ جي ٿي کان بلڪل نرالي ٿي ٿي.
 اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو
 وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو سليمان
 جبل ۽ بولان لڳ کان ٽڪن طرف ويندڙ جبلن
 جي وچ ۾، ڏيکيه ۾ وڌندي، ڪيترن هزارين
 چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو
 پاڻو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو
 آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙي مٽيءَ جو تراڪڙو
 بيابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي
 برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي—
 اهڙي ئي اڏول، جهڙا اهي جبل، جيڪي ان
 طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان

جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري
 سياسي طرح ٽڪن اوڀر وارين ايراضين جي
 بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو
 رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو
 جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري
 ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو.
 پر اتيءَ ترتيب سان: يعني اتريون ڀاڱو ڪڇيءَ
 جي ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر ان
 پڳل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ٽڪن
 طرف ڌار ڌار ٽاڪرو ڇپر نظر ايندا، جن جي
 وچ ۾ سئين پٽ جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو
 تر ٽڪن ڏانهن هلندي، هوريان هوريان وڪر ۾
 وڌندو ۽ اُچاريءَ ۾ گهٽيو وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي
 ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ
 پاسي وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون ٽڪريون

اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا،
جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو ميل اُتر
طرف هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪر
انهيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو
ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل
ٺٽ منجهان جُڙيو آهي. ۽ مٿي ڄاڻيل ڪچيءَ
جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي
مشابھت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح
سنت سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار
رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان
آهي، جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون
ايراضيون اُن سر زمين سان شامل رهيو آهن،
جنهن کي سياسي طور ”سنت“ جي نالي سان
ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته
طبعي لحاظ کان سنت جي اوڀر وارا وارياسا پٽ

راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان
 جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان يعني
 ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا
 رهواسي ”سند ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن:
 هنن وٽ سند جي معنيٰ اهائي اصل واري
 آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي سندو نديءَ
 ٺاهيو ۽ سدا تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي
 سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ
 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اتر
 ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71
 ڊگريون 10 منٽ اوڀر بگهائي ڦاڪ جي وچ ۾
 آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سند ۾ آيا
 هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو.
 جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان
 لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سند تهذيب کي مصر

کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو. تڏهن
 به نيل ۽ سندوءَ جي هيٺانهين ماڻرين جي وچ
 ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا
 ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا- ٻٺ ٽڪر، ڪچو ۽
 وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڃي کان کاٻي
 ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻريءَ جي
 زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني
 ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي
 ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري
 هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق ناهي. ڪو سنڌ
 واسي موٽر رستي سوئيز کان قاهري ۽ اتان نيل
 ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لٽاڙي، لڀا جي ريگستان
 اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري
 مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته
 ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو

وچان. البت کيس نيل ڊيکٽا کان مٿي وارو تر
سندو ماٿريءَ جي ڀيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو:
۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي
ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين
درياهه سان ڳوٺي گنڊ ٺاهيندي. ڪيتريون به
ماپون ڪيون، ته ڪٿي به سندو ماٿريءَ جي
ويڪر سن ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبڙاب د ڪونڊ وڌايت د وٽپور ولسوالۍ
په يوه روشن فڪره پښتنه ڪورنۍ کي له نن نه
۲۵ کاله مخکي دې نڙۍ ته سترگي پرانيستي.
کله چي افغانان جگړو وڅپل او دې ته يې اړ
کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر ډر شي.
د سبڙاب پلار هم دې ته اړ شو چي ځاوندې
هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب خاپوړي
يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د

یو ښه را تګونکي د جوړولو په خاطر په یو
 ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د
 ښونځي له لومړي پړاوه ووت یعنې د منځي
 ښونځي یې پیل شو، ورسره یې په ښونځي کې د
 معارف پېژندې، ستاینې، او داسې نورې ترانې،
 نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به یې د
 سټیج په سر ویلي. کله نا کله به یې د سټیج
 نطاقي هم کوله، چې د ښې کارګرګي له امله
 یې ښوونکوي د یو تکره او با استعداد شاګر په
 سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسین
 سېلاب په د ترانې په ګروپ کې څه پرمختګ وکړ.
 د ترانې سرټیم او له هغې وروسته د ټول سټیج
 کنټرولونکی او جوړونکی شو. له هغه وخته یې
 دې شعر له لوستلو سره ډېره مینه پیدا شوه، د
 ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به یې لوستل او

خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې
 ښونځی تر دولسم ټولگي پورې ورساوه او د
 فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل
 گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا
 په څېر يې له شعر او شاعري سره مينه وه. د
 سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه.
 د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل
 کړ. د نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي
 خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکټومه
 کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ديکټومه
 کولو کې ډېره ښه وړتيا لري. خدای ج ورته د
 ښې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې اواز هم
 ورکړی. چې د اواز او ليدلو مينه والو يې خورا
 زيات دي. له همدې ځايه وو چې د شعر او
 شاعري ډگر ته يې را ودانگل. ډېرې شعرونه او

غزلې يې وليکلې، خو په وينا يې زړه يې پرې
 اوبه نه دې خښلې، خو يې د کتاب چاپلو لپاره
 انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي
 کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، يوازې دومره
 وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په ټگر کې
 وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د
 هغوي د خوښې مطابق به انتخاب کوي،
 لوستونکو او مينه والو ته به يې وړاندې کوي. د
 تکويزون په پرده ډېر ځله د شعر په ديکټومه
 کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو
 سره ليدل شوی. له اکت کارې سره يې ځانگړې
 مينه وه، چې دې مينې او علاقې تر دې را
 ورساوه، چې بايد په راتلونکي کې په فلمونو او
 ډرامو کې هم کار پيل کړي، او فعاله ونډه پکې
 واخلي. له فلمي ستورو او د هغوي له حرکتونو

سره يې زړه پورې توب خورا زيات وو. همېشه
 به يې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکتونه
 وکړي، خو په دې مطمئن شي، چې کوله شي
 په فلمونو او ډرامو کې هم کارو کړي، ليدونکو
 او ننداره کونکو ته ځان د يو تکړه اکت په بڼه رو
 وپېژني نه يوازې فلمونو او سريالونو سره مينه
 يې وه ورسره د روانو حالتو انځورونو هم دې
 ته و ھاڅاوه، چې باهڅره د فلمي حرکاتو په
 لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه
 روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې يې ورته په
 گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې
 د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو
 او شوټينگ پايلې يې تر ډېره ورته مثبتې وې،
 د ليدونکو لخوا ورته د ستاينې صحنه څرگنده
 شوه، ښه به جوړت سره يې وويل چې زه به نور

د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د
 ملاکه او سوره په نامه يې په دوه ټکويزيوني
 سريالونو کې کار کړی. په ليدو يې په مينه والو
 کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته يې
 د ښه کار په پايله دا ورته څرگنده شوه چې
 اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه
 چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې ترسره
 کړي. نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره
 کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر
 وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د
 افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه
 دی شوې. سېلاب هيله لري څو په را ټکونکي
 کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي. څو د
 نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده
 وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او

مشهور فلمي ستوري شي، د تلويزیوني
 سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې
 ولوبېږي. په سینمائي فلمونو کې لوبېدل خو
 ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي،
 خو په هر قېمت چې وي په سینمائي فلم کې د
 یو غوره اکتري په ښه کار وکړي. په را تلوینکي
 نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د
 افغانستان لپاره هم سینمائي فلمونه جوړ کړي.
 سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای
 شي، د افغانستان سینما ته وده ورکړي. او په
 را تلوینکي کې په افغانستان کې د ښه سینمائي
 فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا
 کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په
 هندي فلمونو کې شاروخان او په پښتو فلمونو
 کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول

اگټونه ورته په زړه پورې دي. کله يې چې نوی
 فلم را شي د دوی په خاطر يې ضرور ټوري.
 خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر
 کم وخت حتی په يوځل لیدو هم د دوی تعقیب
 له ځانه سره وکړي. خو اباسین سېلاب وايي. دا
 يې يو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د
 ستوري په شان وځلېږي او مینه وال يې د اوس
 په پرتله څه زیات شي. ورسره د تمثيل په بارک
 کې هم ډېره خوشبینې ښي او وايي: که وشول
 په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو
 ته څه ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد
 تلويزيون کې ځينې تفرحي خپرونې په مخ وړي.
 چې زیاته برخه يې په کې د تمثيل کول دي. او
 دی هم له تمثيل کولو سره ډېره مینه لري. د
 داسې تمثيل کولو وړتیا لري چې ډېرې تمثيل

کونکي او د د تمثيل مينه وال به يې خای و نه
 نیسي. په اوس وختو کې يې ډېر وخت تمثيل
 ته ورکړی. نه يوازې تمثيل او فلم جوړلو سره
 مينه او علاقه لري. ورسره د گڼ شمېر شاعرانو
 ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکومه
 کوي. چې په دې سره يې ۀ د اواز مينه والو په
 خو برابره زيات شوي. تل هڅه کوي داسې
 انتخاب وکړي. چې له احساس ډگ پيغام ولري.
 تر ډېره يې خلک خوښ کړي. لومړۍ پرې د ده
 او بيا د اورېدونکو او مينه والو زړه پرې اوبه
 وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترخ او ډيزاين غور
 کوي. ښه په شوق يې له خانه سره په خو خو
 خله تکراروي. کله چې په دې وپوهېږي چې
 اوس يې اورېدونکي د زړه له تله خوشوي. يو
 ډول اثر پرې کوۀ شي. مخکې له دې چې

انتخاب يې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره
 پرې مشورې کوي، چې په شعر او شعاري ډېر
 ښه پوهېږي، د هغوی په انتخاب او بيا يې د
 ويلو ترڅ په خپله روته برابر وي. په داسې انداز
 يې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره
 ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکټومه کړي، چې
 اختر په نامه دېکټومه کړی شوی شعر يې ډېر
 زړه جذبونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی.
 د دې شعر دېکټومي په مينه والو او اورېدونکو
 څه بيل شان اغېز وکړ، ډېر پوځي خلکو د يو
 رېښتني صحنې ليدل انځورول، او خورا مينه
 يې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه
 يې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره
 دېکټومه کړي، چې د هر يو خوند يې د يو بل په
 پرتله زيات دی. د خلکو په زړونو کې يې ځای

نیولی او د بیا خُل اورېدو لېوالتیا یې ښیي.
 همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ
 له اباسین نه مشر گڼي او بیا وایي چې: دی په
 ښه طریقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو
 انځورنه مینه والو ته په شه شان سره وړاندې
 کړي، دا ورته وښایي چې دغې ناخوالو افغانان
 څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښایي، چې
 څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی
 کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو
 یادونه وکړه، اباسین سېلاب هم فلمي ستوری
 دی ورسره یو تکره سندرغاړی هم دی، د سندرو
 ویلو پوره وړتیا لري: خو دا چې تر اوسه یې
 ډېرې کمې سندرې ويلي، علت یې د وخت
 نشتوالو ښیي. دا چې په رسنیو کې هم کار کوي
 ورسره شاعر او ډېکلوमे کونکی هم دی، نه شي

کولای په یو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي،
 که څه هم محلویشته به یې ورته جوړ کړی وي.
 خو وایي چې د رسمي چارو د زیاتېدو له امله د
 سندرو ویلو ته لاس رسی نه شي کولای. ځوان
 شاعر طاهر شرر صاپی یو ښکلې غزل یې په
 خپل خوږ اواز او د موسیقۍ په ساز او سرور
 سره، پوښلې اورېدونکو ته وړاندې کړه. د
 سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب
 یې په یو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر
 صیب: په کوم انداز لیکلی او څه انځور یې پکې
 نغښتې، سېلاب بیا اورېدونکو ته داسې روښان
 کړی، چې په هماغه انداز چې شاعر به غوښتل
 زمزمه کړی. چې مسئله یې داسې ده، ځواني
 دې رانه وخوره لونگه ځوانیمرگه غنم غوندي
 رېبې مې ږنگه ږنگه ځوانیمرگه کله چې خلکو دا

سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب
 د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې.
 داسې را تونکي يې ورته انتخاباوه چې نوموړي
 به په ډېرو سندرغاړو کې د غوره سندرغاړي
 لقب خپل کړي. شاعران او هنرمندان يې د
 دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، که دی
 لا د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه
 چې هنر به يې وده کوي، پرمختگ به کوي. او
 خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب
 چې يې د دې هنر په اړه ليدلی وي، تر ډېره به
 يې تعبير ته ورنژدې شي، حتی پوره به شي.
 اباسين سېلاب ۲۵ کاله عمر لري، اوس لا نوی
 ځوان دی، واده يې نه دی کړی؛ خو بيا هم په
 خپل هنر کې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه
 ډاډگېر نه ورکوي او تشويقوي يې.

نەۋرۇز مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى
بايرىمى، تەبىئەت بايرىمى، ئەمگەك بايرىمى،
تەنھەرىكەت بايرىمى، ئەدەبىيات - سەنئەت
بايرىمى قاتارلىق كۆپ مەنبەلىك مەدەنىيەت
بايرىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەڭ قەدىمىي
ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى
ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلادى، قۇربان ھېيت،
چاغان قاتارىدا سانلىنىدىغان تۆت چوڭ
بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نەۋرۇز بايرىمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا
يېڭى يىل بايرىمى سۈپىتىدە
ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان
بولۇپ، بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان
مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن
ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان

مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى
ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن
مەنىۋى مەدەنىيلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە
بولۇپ كەلماكتە.

ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي
بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى
ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار،
تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاقتۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى
دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ.
بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ
كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا،
كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر
چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەرتېگىدىن ئۆتكۈچە جىن -
ئالۋاستلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ»

دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە كېچىسى
گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى
تەلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل
ئويناپ، ئىبادەت قىلغان. كېيىن ئىبادەت
ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21
- كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان
كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى
نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز
نورۇزنى قۇتلۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە
بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ
كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىپندارى بويىچە يىل
ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى
كالىپندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى،
كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ.

شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈنى يىل بېشى
قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل
يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار
پەسلىگە ئۆلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال -
ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا
كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقىتىگە
ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق،
بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك
ئۆتكۈزۈشكە ئادەتكەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ
تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ
جانلىنىشقا باشلىغان، ئىگىز سۈيى ئېقىپ تاغ
- ئېدىرە، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە

باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى
بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز
بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن
زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى
گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت
تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى
شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام
سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار،
يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ،
ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ،
ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.
نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى
كىڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا

چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى
سىنىسا، دالىلداردا چەۋەندازە بەيگە، ئوغلاق
تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز -
كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازە مۇئەللىققە تارتىلغان
دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار
ياكى يۇرت كائىناتلىرى قوچقار، خوراز ۋە كىكلىك
سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق
جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ
كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز
كۈنى يەنئە ياشتىن يەتمەش ياشقىچە
بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق
كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە
بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا
نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى

ئوينىدۇ. شائىرلار نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ،
مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «> ئون
ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى
ياڭرىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا
چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل
ئوينىلايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە
ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى
ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى،
سالامەتلىكىنى، مەمۇرچىلىق، ئاسايدىشلىقنى،
ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان،
ماھر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ
تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان،
باھالەيدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە
قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان،

يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى
قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان،
كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق
جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتىكلەيدىغان، يىل
بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام
توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان
خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى
ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ
بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن
ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن
"يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر
شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان ،

قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا
ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى
ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا
قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە
يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.
سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن
تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق
ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە
سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 -
يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى يىلنامىسى
غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى
يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن
غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن
(مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115
يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە

دېكومات جاڭ چيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ
(مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن
پادىشاھى خەن ۋۇدېغا (مىلادىدىن 140 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى
چاغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى
دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن
مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ
قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ،
دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان
خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە
شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى
چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ
دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى
چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما

ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى
خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ)
غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ
ماڭغاندا ، يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ.بۇ ئاچا
يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى
لوەن ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم
تىزمىلىرىنى بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن
چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا
يارىكىلىكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر
تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى
بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ.بۇ
يەردىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران ، ئىراق
ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى بولىدۇ.مانا شۇ
يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.
داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى

ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى ئولەننىڭ
شمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ.
ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تىڭرى
تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ
غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر ، كۇچار ، ئاقسۇ
ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ
غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت
ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش
جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالەنلار مەملىكىتىگە
(كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ.
ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ
ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا
مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات
ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول

- شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا
تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى
ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە
ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ
قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم
ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي
ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ،
ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ،
جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ، مەدەنىي ،
سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا
سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار
ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا
يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش
ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر

بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت
خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.
چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا
شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى
قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى
جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن
ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول
ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان
يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات
بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول
ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ
خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر
بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك

مالدار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن)
يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلدى.
رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك مالدارنى
ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ
سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە
ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسىنىڭ
ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا
گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ
چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ
بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە
مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ
ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا
سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر
جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى

(مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس

بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن

ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى

تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى : پىتولمىنىڭ

كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ

شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق

(مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا

ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا

بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن

ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك)

دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ

، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم

ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى

پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ

"جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا

كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە
(مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان)
جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن
مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 -
يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە
بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا
جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى ،
پېچۈي ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات
بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ
شەرقىدىن غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ
تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق
مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن

612 - يىلغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى

ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن

618 - يىلغىچە) غەربىي رايوندىكى

دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى

ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېغا كېلىپ جۇڭگو

بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ

مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان ياڭدې

پىجۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا

ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان.

پىجۈي چاڭئېغا كەلگەن چەت ئەل

سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن

پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى (تارمىقىدىن

ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن

ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ

ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ

(دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ -
ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار
، دەريالار ، خەتەرلىك ئۆتكەللەر (يول
ئۆتكەللىرى) توغرىسىدا مەمۇرىي تۈزۈلۈش.
پىچۇي ئۆزلىگەن ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ
"غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى"
ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ
ئەسەردە مۇنداق دېيىلگەن : "داشاتادىن
غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا
كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى
شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ،
بارىكۆل ، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا)
ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن
تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە
تۇتۇلىدۇ. ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ

ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، كىيىبود ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن

ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان
(ئافغانىستان) ، ئىپتالىت (ھازىرقى پاكىستان ،
شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا)
، كىبود (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا)
ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ باردۇ.
بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى
دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول
بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى
ماڭدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا
قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي
رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ
، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل".
پىچوئى تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى
دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا
يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي

روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى
كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن
تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى
چاۋشىيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى. پىجۇينىڭ
"غەربىي رېيۇندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ
خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن
شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان
ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىيىسى ۋە تۈگۈنلىرى
بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە
شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا
ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ،
جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ
تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا
تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى
ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت
ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى
خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە
مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى
ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق
مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ
چىقىپ ، خوتەنگە بىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرىغىنى
شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ
ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە
پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ
قالدى. بۇ رىۋايەتكە رەئى راسىتىقا ئايلاندۇرۇشقا
ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان
تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە بىلە
قۇرۇلتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 -

يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددىدا
دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن
ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇددىست ھىندىچە ئىسمى
بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو
مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن
خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان
دەپلىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىردىنبىر ئاساسلىنىدىغان
دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر
بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى
تۇغۇلۇچ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ
تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى"
ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى
توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە

تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19
يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 -
يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ
كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ،
ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا
ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە
ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى
دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ
چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت
خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۈەنجاڭنىڭ
ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت
رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجاي
جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش

كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى
يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر
مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە
جۈرئەت قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە
كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى
كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى
كۆيدۈرۈۋېتەيلى، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا
ئايلىنىشى مۇمكىن، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە
پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ
ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى -
دۇردۇن توقۇپ، كىيىم - كېچەك تىكىپ
كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە
قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.
بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى
ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن

مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق
قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ
كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن
(مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك
توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ،
ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان
يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم -
كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى
جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى
بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى
كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن"
دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.
ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى

يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى
چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك
ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن
چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان
يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن
كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا
مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما
ئالىملىرىدىن كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل
بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل
بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى
ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبسئوس ۋىيگىلى مارۇ
(مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما
تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 -
يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپىنى (مىلادىنىڭ 23 -

يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ،
 كىلاۋدى پىتولىمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرلىرىدە
 ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان
 ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى
 ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس
 قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار
 دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.
 ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى
 ("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات
 بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ ، ئۇ
 مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى"
 دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.
 يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت
 خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا
 (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ

ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر
زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن
ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى
ئۇندىسكىر يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان.
ھىندىستانغا كەلگەن ئۇندىسكىر يىتوس ئۆزى
يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى
بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى"
("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار
دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە
روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلادىيە ، پىلىنى ،
مارسىئەللىنوس ، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ
بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي ۋە
ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلادىيە 50 -
يىللىرى (ئۆتكەن) ، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە

ھىندىلار ، سىرىسلىقلار ، سىتسىلىكلەر3
ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا ، سىتسىلىكلەر
بولسا ئەڭ شىمالدا ، سىرىسلار بولسا مانا شۇ
ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار -
ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلىقلار
دۇنيادا تىڭداش تېپىلمايدىغان سەمىمى ،
سادىق ئادەملەر ، ئۆلەر سودا ئىشلىرىغا ئۇستا
بولۇپ ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ
سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ -
قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ "[1] دەپ يازىدۇ.
مىلانىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن
مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلمۇدەل ئۇيغۇن
كېلىدۇ. بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا
ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلا
ئېيتقاندەك ، ھىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار

- ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا
جايلاشقان. [2] مىلادى "سېرىسلىقلار سودا
قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ.
مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ ، كەينىنى
قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال
قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلەردە ئادەتكە
ئايلىنىپ كەتكەن "تېلىسز سودا" نى
كۆرسىتىدۇ. [3] مىلادى "سېرىسلىقلار مالنى
قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلادى ئېيتقان
قۇملۇق تارىم ئويمانلىقىدىكى قۇملۇق -
چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى
تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە
قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددى
ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.
تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى

"تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ :

"سىرسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر.... ئۇلار كىمخاپ ، تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرسلىقلار مۇۋەھىم ، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ :

"سىرسلىقلار ، بوي - تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز ، چاچلىرى قىزىل ، كۆزلىرى كۆك ، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار ، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار ،

ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا
ئېلىپ بېرىپ ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ
يېنىغا قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا
بويىچە مال ئالماشتۇرۇلدى. "[5] پىلىينىڭ
مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، سىرىسلىقلارنىڭ
يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ
سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىينىڭ ،
سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى
توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى
قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك
ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.
جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ، ئېرقى
جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان
ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ
يازغان بولسا ، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق

سۈزۈك ، قىزىل چاچ ، كۆزلىرى كۆك " [7] دەپ
يازغان. پىلىنى ، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ
ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ
تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى
ھەددىدىن ئارتۇق بىزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى
جەھەتتە بىكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ
كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن
كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇردۇنلاردىن
تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ
ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم
تىللىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا)
سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ
كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ
مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : " دۆلىتىمنىڭ
تىللىرىدىن ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە

ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەر
يىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتىر كىيىس
(رىم تىللاسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار
، دۆلىتىمىدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق
سۆڭەكلەرنى دىمىگىچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ
خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ. "[8] پىلىنىنىڭ
"تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا
ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ
ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپالىق
تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان
يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا
، دورا - دەرەخ ، ئۈنچە - ياقۇتلارنى
ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن
ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن

يۈز مىليون سىياسىيلىرىنىڭ (رىم تىللاسى)
روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن
سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك
مالدار ، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن
ئالىدىغان دورا - دەرەخ ، ئۈنچە - ياقۇت ،
مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان
ئالىمى كىلاۋدى پىيتۇلىمى "جۇغراپىيە"
ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك
دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق
خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق
دەپ يازىدۇ : " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي
چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس
[9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگراسى
نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر.
.... جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى

دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن
چېگرالىنىدۇ. "[10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار
توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ
تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى
چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ بىرىنچىسى
ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ
ئاۋشاتىسئان ۋە ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت
ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ
ئىككىنچىسى باۋتس دەرياسى بولۇپ ،
ئۇكاسىيان () ۋە ئونتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن
ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11]
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ
ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ،

كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش
دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا
ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ
ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان
تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى
مارسىئەللىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى
ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە
سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز
تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش
سوزۇلۇپ تەبىئى تۈسۈقنى شاكىللەندۈرىدۇ.
سىرىسلەر شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ
يېرى تاكشى ، كاڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە
بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن
ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ

ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى
كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن
قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى
ۋە گانگى دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ
ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئىگىز
- بۈگۈرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ،
ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە
باۋتەس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا
ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال
- ياراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ.
مۇلاھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە
قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ،
پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قانلىق
بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ،
ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى

بولمايدۇ. [12] ماركسلىكسوس يەنە مۇنداق دەپ
 يازىدۇ: "سېرىقلىقلار ئاددى - ساددا ياشاشقا
 ئادەتكەنگەن. ئۇلار خالى جايدا ئولتۇرۇپ
 كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ.
 كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىشنى
 ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى
 دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا
 مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر -
 بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ.
 گەپلەشمەيدۇ ، ئۆزىنىڭ يەر بايلىقى مول ،
 باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ
 ". [13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ
 خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن
 تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :
 مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ

ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى
ئۇيغۇرلار ئېلىنى، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر ئېلى)
دەپ تونغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ
تەبىئى شارائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ،
ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىلىمى) ئۇنىڭغا
چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن
توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى
چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم
ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى
ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار
ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.
يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا

ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ،
ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس)
ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ ئىرقى
جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ
ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئىگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم
ئويمانلىقىدا يىپىكچىلىك سانائىتى ئەڭ
قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن
نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا
، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان
رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى
سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان
ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بولۇشى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە

كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز
ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ
توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن
ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى
يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6
- ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك
توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك
توقۇلمىلاردىكى "نەسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك
تەرەققىيات شۇ بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز
يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش
گۈللۈك ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىلغان
كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ
خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى
ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن

شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ
توقۇمچىلىق ھۈنىرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا
تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا
قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى
(كىمخاپلارنىڭ ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىش
ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا
كېرەك. "[14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا
ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ
توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 -
يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇلتىنىڭ
ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن
بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى
"دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر

پاكىتىمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا
ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر
ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە....
مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە
ئۈژمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا
يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40
- بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى
("شەرق مەلىكىسى" مىلادىنىڭ 440 -
يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە
ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ.
قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا
تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي
قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ
ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش

**"يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ
440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق
بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى
خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە
يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى
دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت
قىلىنىشى . خالاس.**

**شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا
جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا
ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى
جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن
خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ
ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا
يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە
خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ**

ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا
ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت
قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە
ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ
قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇتتىن ئۇرۇقنى ،
خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى
ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن
يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق
بانا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن
ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا
ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب
ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ
ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان.
شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى

خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ
تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 -
يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ،
مىلادىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن
يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان.
جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى
توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى
مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 -
يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن
ھىندىچىنىغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا
كەلگەن. مىلادىنىڭ 1660 - يىلى روما
ئېمپىراتۇرى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىنىڭ 161 -
يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان)
دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى

ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن
ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق
جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى
خەن خۇئاندى (مىلادىنىڭ 147 - يىلىدىن 167
- يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ،
كەركە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى
ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا
ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان
دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ
سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان
ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن
400 يىل بۇرۇن باشلانغان) دىن ئاز دېگەندە
ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن
باشلانغان. رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن

ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئىگەر
شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن
باشلانغان بولسا) رومالىقلارنىڭ سىرىسلەر
ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن
باشلانغان.

يىپەك قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا
تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە
(مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن
توقۇلغان كىمخاپ ، شايى تاۋار ، دۇردۇنلارنىڭ
ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم
ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر
ئىلى)دىن بارغانلىقى ، ئاتالمىش "يىپەك
مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا

سۆزلەپ ئۆتۈم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە
ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى
ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى
ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا
ناھايتى كەڭ مىقياسدا قانات يايدىغان ئىدى.
مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى
(مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي
تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ
رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ
سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ
618 - يىلىدىن 627 - يىلىغىچە پادىشاھ
بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاھىيەت
ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر
، قارا تۈلكە موينىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار .

ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن
قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىللىك
ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى
دەۋرىدىمۇ ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا
ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودا
ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر ، دورا - دەرماكلەر ،
زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى ، تېرىدىن ئىشلەنگەن
ماللار ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇزە ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ
قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ
ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك
خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ
مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى ،
بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ
627 - يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20

يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا
ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى
تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل
ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلىرىدىكى
چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانلىقىنىڭ
رۇخسەتلىنى ئالغانى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر
بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا
بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى
خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى
تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن
كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن
بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن
ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان

رىم تىللاسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك

مالدارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى

چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى

(ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ

ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان

كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ، دوردۇن قاتارلىق

يىپەك مالدارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش

ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى

دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان

ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ : 6 -

ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى

زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە

مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار

يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى.
يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى
بىلمەيتتى."

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى
تىئوخانىۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ
پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق
ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما
ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 - يىلىدىن
1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئېمپىراتۇرى
ئۇلۇغ پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 -
يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان)
شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە
شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومالىقلار پىلە
قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك مالدارنى
ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى

توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس
مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتۇر پوستىئاننىڭ
ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي
روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش
ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي
رومالىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى
ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلىر ئېلىدە
(يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلىر
ئېلىدىن قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە
قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى
كاۋاك ھاسىلىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن
جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي
روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار
كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە

يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە
كۈندىن كېيىن بىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ
چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ،
ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار بىلە بېقىپ
، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن
پوستىئان تۈركلەرگە (كوندىستاننىيۇلغا -
ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور)
رومالىقلارنىڭ بىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش
ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاڭ - تاڭ
قېلىپ چۈچۈپ كەتكەن ."
تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا
تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى
سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى
ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان

ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى
چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پەلە
قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى"
توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440
- يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە
كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پەلە قۇرۇتى
ئۇرۇقىنىڭ سىرىسەلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن)
دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر
ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 -
يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى
توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ
سۆزلەپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار
يەتتەلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن
ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى

ياغۇزە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن
ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى
جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا
ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن،
بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى
خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ
ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ
شانلىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى
كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان.
خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى ،
ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن شەرققە ،
شەرقتىن غەربكە موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى.
بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن
سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ
سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر

قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ
تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا
ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى
يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى ، مەخپىي ئاخبارات
يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ
ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى
ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار
يۇرتىدىن يىلە قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ
مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ
يىپەك ئىشلەپچىقىرىشدا ھۆكۈم سۈرگەن
نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ
تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق يىلە قۇرۇلتىنىڭ
ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن
بۇرۇن شەرقىي روما ئىمپېراتورى ئۇلۇغ
پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 -

يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە
توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئىگەر
ئىرانلىق راھىپ بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى
سىرىسلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان
بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق
ئىننام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى
بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت
باھالىق ئىننامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ،
سىرىسلەر ئېلىدىن بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى
ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن.
مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن
(مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈزۈك ،
رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق
ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋىچىلار) جۇڭگوغا

بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇلار
رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار
رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا
غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر
ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى
رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن
بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق
ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ
ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار
مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى"دىكى
خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى
(مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن)نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا
(مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە

خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ
پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى
(ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ
ئۇنى ئېرىتىپ رىڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ
كىشىلەر غەربنىڭ رىڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ
پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رىڭلىك
شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى
شىشەلەر دىيىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى
رىڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن.
شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ
رىڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش
ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى
تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر
مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل
تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى

مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ
شمالى ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا
كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رىڭلىك شىشە ياساش
تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان
بولسا كېرەك. ئىگەرئەھۋال بىزنىڭ
قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا، ئۇ
چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە
نەسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۆلەرنى
رىڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە
مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق
بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى
مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق
راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 -
يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)
سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە

ناھايتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك
بىلەن رەڭلىك شىشنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ
سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ
قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى ، جاسۇسلىرى
بولسىمۇ ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار
شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى
مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايتى چوڭ
رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق
ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن
ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان.
جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا
ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن
كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە
ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ

خەنۇددىنىڭ ناھايتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار
بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ
ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا
بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ ئاساسلىق يەم -
خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات بېقىشقا
ناھايتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا
خەنۇددى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا
ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايتى مۇھىملىقىنى
چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى
كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل
بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئونتۇرا
ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدىدىن
باشقا يەنە زىغىر ، قارامۇچ ، پىياز ، تۇرۇپ ،
قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ
ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ

نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل
شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار كۆچىتمۇ
ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن.
خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىگىچە پاختىدىن
رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 -
ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن
ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت
ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە
خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن
ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى.
قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ ، پىپا ، بالابار
قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا
كىرگەن بولسا ، داپ ، نەي ، سۇناي قاتارلىق
مۇزىكا ئەسۋابلىرى ، ئوتتۇرا ئاسىيادىن
(ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي

سۇلالىسى (581 - 618) ، تاڭ سۇلالىسى (618 -
 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا
 سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس
 تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 - يىلى
 كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) ئىرىدىن
 ئاسىنا بىكە ، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 -
 581) نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا
 ، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن
 چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە
 سۇ جاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ
 كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ ، سۈي سۇلالىسى
 ۋاقتىدا (581 - 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت
 تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو مۇزىكا
 سەنئىتىنىڭ بىكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى
 نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ

مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى
ناھايتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل
بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى
بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈربىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا
مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى
ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خىل مۇزىكىنىڭ
ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە
مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، قالغان بەش
خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان
ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيپا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ،
شۇ چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك
بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ
مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە
بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618
- 907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش
مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10

يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى.
 بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2.
 قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4.
 غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى
 ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا
 مۇزىكىسى ، 8. كۈرىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن
 مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا
 شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە
 ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى
 قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان
 ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى
 غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە
 خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون
 مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر
 مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار

ئۇسۇلنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل
سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى
بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى
ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا
سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە
رەسساملق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە
رەسساملق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر
قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى
ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات
بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 -
ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر
رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى
لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنا ئەن
شەنەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك
سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملرى

بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش
سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ
رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن
ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا
(غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى
يوق رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى
چاغدىكى مەنۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە
بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى
ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن
ئاجرىتىپ قاراش تولمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ.
بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا
تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز
تارتقان ئىدى. ئۇيغۇر ئىچىدىن چىققان
مەشھۇر بۇددىست ، راھىبلار 3 - ئەسىردىن
باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا

كېرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست
پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان ، شائىر
كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك.
كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ
431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا
دادىسىغا ئىگىلىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ
ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم
ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا
بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنپايانا دەپ
ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى
ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ
مەزھەپ ئىچىدىن خىنپايانا مەزھىپىنى قوبۇل
قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان
چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا
راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا

مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان
خىيانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا
قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ
بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى
دۇنيادا تىگداشلىرىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە
ماختىنىپ : "ئىگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە
بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى
يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى
كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ
راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ
قويدۇ. بۇ ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى
زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ داڭقى
غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار
خانى ناھايتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس
قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا

كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا
ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار
دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكاللايدۇ.
تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم
بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن
مىلادىنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ
ئوۋيىغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان.
كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى
(تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر ئۆگەنگەن.
شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن
سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى
سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايتى
قاليمقان (ئاساسەن ئۇرۇش
قاليمقانچىلىقى) بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى
بەزى خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا

دىنىنىڭ نادان ، ساددا خەلقلەرنى ئاسانلا
ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇنلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە
قارشى چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقراغا
ئايلىنىدۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي
بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا
دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا
دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن
خانلىقى (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىدىن
(مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە
خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى
كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ
كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
جاكالىغان. ياۋشىدىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ
ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا

شەئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ
بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن
دەرس بەرگەن. ياۋىشدىن دائىم ئىبادەتخانىغا
بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى
چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى
"دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە
بولغان. كوماراجىۋا شەئەندە بۇددا
ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى
بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدلىق 74 پارچە
كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا
تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى
ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن
ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى
تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ
قوللىرىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى

بىكمۇ راۋان ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ ،
چۈشىنىشلىك بولغان. كومانىجىۋانىڭ دىن ،
پەلسەپە ، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى
جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە
ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك
تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ
بۇددىست ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ،
تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان.
خۇەنسە قىلىپ ئېيتقاندا ، قەدىمكى چاغدىن
تارتىپ 15 - ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى
ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن
غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى
ئاقچۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى)
يالغۇز غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا

ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا
قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش
ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب
ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى
مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك
مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول
ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە
ئونتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە
تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.
ئونتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق
داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ،
ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل
بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك
باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل

بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل
بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار
دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150
يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50
يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ،
كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 -
يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق ھون
ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565
- يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق
دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق
مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ،
تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745)
ناھايتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار
قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.